

حمیده شفیعی ها / ششمین جشنواره ی عکس رشد

معالم

ظاهر و باطن

نقش معلم در برنامه‌ی درسی ملی و اسناد تحولی

لیلا سلیقه‌دار
مریم حسین‌زاده

یک مشاهده، یک تجربه

برای بازدید از کلاسی دعوت شده بودم تا بتوانم به همراه مدیر مدرسه به شناسایی وضع موجود کمک کنم. این مدرسه از جمله مراکز داوطلبی بود که می‌خواست طرح تعالی مدیریت مدرسه را در مجموعه‌ی خود پیاده کند. به همین علت لازم بود پیش از تعیین برنامه‌ی عمل مدرسه، از شرایطی که در آن به سر می‌برد، آشنایی و اطلاعات دقیق‌تری کسب کنیم. بدیهی است در رابطه با کلاس‌های درس، یکی از بهترین ابزار جمع‌آوری اطلاعات، مشاهده‌ی کلاس از طریق مراجعه‌ی حضوری است.

در اولین مراجعه، این ویژگی ظاهری آموزگار بود که نظرم را به خود جلب کرد. کودکان پایه‌ی سوم ابتدایی از حضور ما شگفت‌زده و در عین حال کمی هیجانی بودند و به این علت، رفتارهای خاصی از خود نشان می‌دادند، اما هیچ‌کدام نمی‌توانست نظرم را از نوع پوشش معلم دور کند.

مانتوی معلم مانند پوشش بسیاری از کارمندان بانک و ادارات بود که زمان زیادی را روی صندلی می‌نشینند و در نتیجه دچار پلیسه‌های زشت و نامرتبی می‌شود. با اینکه مدرسه محرم‌سازی

اشاره

هم‌زمان با ایجاد تغییراتی در آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران که بخش عمده‌ی آن‌ها به ایجاد تحولی مبتنی بر اسنادی همچون برنامه‌ی درسی ملی انجامید، هر یک از اجزا و ارکان آموزش و پرورش، به شناسایی نقش خود در رویکرد ناشی از برنامه‌های تحولی جدید پرداختند. در این میان، بیشترین انتقادهای به ثقیل و دور از ذهن بودن عبارات و انتظاراتی معطوف است که در چنین متونی آمده‌اند. این در حالی است که بنابر اعتقاد برنامه‌ریزان، آنچه به‌عنوان نقشی از مدرسه، مدیر، معلم و یا مربی در اسناد اشاره شده، قالبی نظام‌یافته و ساختارمند از همان وظایف و نقش‌هایی است که پیش از این نیز از مدارس انتظار می‌رفت و در این نسخه تلاش شده موارد با رعایت حداکثر انسجام و به منظور ایجاد وحدت رویه در چارچوب اهداف متعالی مربوطه، ثبت و مستند شوند. بر این اساس، آموزگار به‌عنوان مجری بی‌بدیل در آموزش و پرورش، ملزم به حرکت در مسیر برنامه‌ی درسی ملی است و این ضرورت ایجاد می‌کند نقش وی با شفافیت و وضوح بالا به تصویر کشیده شود. مقصود نوشته‌ی پیش‌رو پرداختن به این ضرورت است.

بدیهیات، بنا به دلایل گوناگون از جمله ساده و روشن بودن، ممکن است از توجه خارج شود، اما نمی‌توان انکار کرد که هرگز از محدوده‌ی تأثیر گذاری بر دانش‌آموزان خارج نمی‌شوند.

یک آزمون ساده

در هر گزاره، بر اساس شناختی که از خود دارید، مناسب‌ترین گزینه را انتخاب کنید.

پس از تعیین علامت مربوط به هر گزاره، با توجه به عدد داخل پرانتز (همیشه ۳، معمولاً ۲ و خیلی کم ۱) اعداد هر ستون را شمارش و در محل مناسب درج کنید. سپس جمع هر سه ستون را در بخش مجموع ذکر کنید. برای تفسیر نتیجه‌ی حاصل شده به جدول زیر توجه کنید:

نظم، پاکیزگی و آراستگی در کلاس درس

تأکید بر ظاهر معلم، نه تنها به دلایل حرفه‌ای که تأثیر گذاری را بنا بر نقش الگویی خود دربردارد، بلکه به عنوان دستور دینی حائز اهمیت و توجه است. در بسیاری از روایات و متون مربوط به دین مبین اسلام، لزوم اهتمام بر پاکیزگی و آراستگی، به روشنی و با رعایت چارچوب‌ها تعیین شده است. از بین نمونه‌های فراوان، در «وسایل الشیعه» به نقل از امام صادق (ع) آمده است: «لَيْسَ وَ اتَّجَمَّلُ فَإِنَّ اللَّهَ جَمِيلٌ يُحِبُّ الْجَمَالَ وَلَيْكُنْ مِنْ حَلَالٍ» (امالی (طوسی): ۶۸۳، ح ۱۴۵۴؛ مجموعه‌ی ورام، ج ۲: ۹۱): می‌پوشم و خود را می‌آرایم، زیرا خداوند زیباست و زیبایی را دوست دارد، ولی باید از حلال باشد. همچنین آراستگی به معنای تناسب در ظاهر و رعایت نظم در آن است، به گونه‌ای که آشفته‌گی از آن برداشت نشود، با این نگاه، سفارش حضرت علی (ع) مورد پیروی قرار گرفته است، هنگامی که ایشان در وصیت

شده بود و معلمان اجازه داشتند در کلاس از روسری یا مانتوی شاد و مناسبی استفاده کنند، اما رنگ و شکل مقنعه و پوشش معلم تیره و به هم ریخته نشان می‌داد. از آن مهم‌تر اینکه تنها دو بار لبخند او را در طول کلاس مشاهده کردیم؛ یکی با ورودمان به کلاس و دیگری موقع خروجمان از کلاس!

این بخش از مشاهده، مرا به یاد تأییدات و

تکرارهای بی‌پایان استادانمان در دوره‌های تحصیلی

دانشگاه می‌انداخت که بدون اغراق، در تمامی کلاس‌ها، بر ویژگی آراستگی ظاهر معلم و نه لزوماً تجملی بودن و نیز روی گشاده‌ی معلم تأکید و پافشاری می‌کردند و آن را از صفات جدانشدنی معلم می‌دانستند.

حالا با گذر از آن سال‌ها و آموخته‌های دانشگاهی، دیگر اسناد و متون بالادستی هم به این انتظار به عنوان یک ویژگی در تعریف معلمی اشاره می‌کنند. برنامه‌ی درسی ملی در بند اول از تعریف معلم یا مربی، او را فردی معرفی می‌کند که در مسیر راه انبیا و ائمه‌ی اطهار اسوه است. ضمن یادآوری این نکته که اسوه بودن معلم حیطه‌ی بسیار گسترده‌ای دارد و به منظور ایجاد امکان جمع‌بندی موضوع در این نوشته، تنها به بخشی از آن توجه شده است. از شما دعوت می‌شود پیش از مطالعه‌ی ادامه‌ی این بحث، به آزمون زیر پاسخ دهید. در حین مطالعه‌ی موارد، لطفاً به این موضوع بیندیشید که تمامی موارد، به صورت تجربی، در برخی مطالعات و مراجعات به مدارس و کلاس‌های درس، برخی آموزگاران مشاهده شده و این در حالی است که آن‌ها از برنامه‌ی بازدید از کلاسشان نیز مطلع بودند. در نتیجه به این اندیشه می‌افتید که شرایط آن همکار گرمی در نبود ناظران نیز دور از انتظارات حرفه‌ای است. بنابراین، گاهی برخی

ردیف	گزاره	همیشه (۳)	معمولاً (۲)	خیلی کم (۱)
۱	لبخند جزو جدایی‌ناپذیر چهره‌ی من در کلاس است.			
۲	هر بار قبل از ورود به کلاس خودم را در آینه می‌بینم.			
۳	بهترین پوشش‌م را برای مدرسه و کلاس در نظر می‌گیرم.			
۴	داشتن روی خوش همراه با بوی خوش در کلاس را رعایت می‌کنم.			
۵	به وجود تناسب بین لباس، کفش، کیف و ظاهرم برای حضور در کلاس درس توجه دارم.			
۶	از تجملات و زیورآلات پرهیز می‌کنم.			
۷	در انتخاب پوشش مناسب کلاس درس، با نگاهی حرفه‌ای، تناسب رنگ و مدل را با توجه به دوره‌ی سنی دانش‌آموزانم در نظر می‌گیرم.			
۸	در مدرسه لباس‌هایم اتو کشیده و مرتب هستند.			
۹	با ترفندهای گوناگون، حتی با امتناع از خوردن برخی مواد، مراقب بوی ناخوشایند دهان و بدنم هستم...			
جمع هر ستون				
مجموع				

خود فرمودند: «من شما دو نفر - حسن (ع) و حسین (ع) - و همه‌ی فرزندان و خانواده‌ام و هر کس را که نامه‌ام به او می‌رسد، به تقوای الهی و نظم در کارتان سفارش می‌کنم».

آراستگی در کنار پاکیزگی معنا و جان می‌یابد. در این خصوص، خداوند خطاب به رسولش می‌فرماید: «و ثيابك فطهر» (مدثر/ آیه‌ی ۳)، این‌گونه است که انبیا نیز پاکیزه و طاهر بودند.

بدون هیچ تردید، آراستگی که در آن نظم ظاهری، پاکیزگی و تناسب مورد توجه باشد و از تجملات دوری گزینند، برای هر معلمی در مقام مربی ضروری و پراهمیت است و میزان علاقه‌مندی و تمایل دانش‌آموزان را به بودن در کنار ایشان و نیز پیروی از وی افزایش می‌دهد؛ ضمن آنکه به نیاز زیبایی‌دوستی دانش‌آموز پاسخ می‌دهد و برای او الگویی از یک مسلمان به نمایش می‌گذارد. بدیهی است در این کلاس میزان درگیری با دانش‌آموزان برای جلب توجه متعادل آنان به ظاهر خود، به‌ویژه هنگامی که با دانش‌آموزان دوره‌ی ابتدایی مواجه هستیم، کاهش چشمگیری خواهد داشت.

حال در کلاس درس و از نگاه کودک دوره‌ی ابتدایی به آموزگاری بیندیشید که لیخند زدن برایش کار سختی است و بر همین اساس، یادگیری دانش‌آموزان از طریق خنده و شادی، امری عجیب و دور از ذهن و شاید هم بیهوده است. آیا با این توصیف، شرط پیروی از مسیر ائمه‌ی اطهار مورد توجه قرار گرفته و وی اسوه‌ی عملی شایسته‌ای برای دانش‌آموزان خود است؟!

از بارزترین نشانه‌های روی گشاده تبسم است و در هر شرایطی هیچ دلیلی نمی‌تواند توجیه‌کننده‌ی چهره‌ی بدون لیخند معلم در روبرویی با کودک باشد. معلمی که خوش خلقی و رأفت را روش خود قرار می‌دهد، میزان تمایل و جذب دانش‌آموزان را به سوی خود و کلاس بیشتر فراهم می‌آورد. در این شرایط، دغدغه‌ی بزرگ‌معلمانی که به نحوه‌ی ایجاد انگیزه در فراگیرندگان خود می‌اندیشند، پاسخ داده می‌شود و احساس آرامش و امنیت روانی آن‌ها موجب همدلی افزون‌تر و در نهایت بازدهی آموزشی بیشتری خواهد بود. مهم‌تر از آن، این الگوی عملی دانش‌آموزان را به داشتن خلق و خوی اسلامی و انسانی ترغیب می‌کند. این در حالی است که در نقطه‌ی مقابل و در کلاس‌هایی که معلم هنوز به این باور نرسیده است که شادی در ماندگاری یادگیری مؤثر است، نمی‌توانیم چهره‌ای از معلم شاهد باشیم که می‌تواند به سادگی و به کرات لیخند را بر چهره‌ی خود استوار دارد. و این‌گونه است که درس او در دل و یاد دانش‌آموزان عمری طولانی ندارد. در این‌باره، امام صادق (ع) می‌فرماید: «هرگاه عالمی به دانش خود عمل نکند، گفتارش در دل‌ها نفوذی ندارد، چنانچه آب باران در کوه صفا نفوذ نمی‌نماید.» (اصول کافی، ج ۱)

محبتی که جمعه به مکتب آورد...!

از دیگر مواردی که به تعریف معلم به‌عنوان الگوی رفتاری مربوط و مورد نظر این نوشته است، می‌توان به گشاده‌رویی اشاره کرد. روی خوش و تبسم، نه تنها برای معلم، بلکه برای هر مؤمنی مورد تأیید متون دینی ماست. برای نمونه از امام صادق (ع) نقل شده است: «إِنَّ لِأَهْلِ الْجَنَّةِ أَرْبَعَ عِلَامَاتٍ وَجْهٌ مُنْبَسِطٌ وَ لِسَانٌ لَطِيفٌ وَ قَلْبٌ رَحِيمٌ وَ يَدٌ مُعْطِيَةٌ». بهشتی‌ها چهار نشانه دارند: روی گشاده، زبان نرم، دل مهربان و دست دهنده. (وسائل الشیعه، ج ۳: ۴۰۴)

نتیجه‌ی به دست آمده	تفسیر
نمرات بین ۳۰ تا ۳۶	اوضاع، از نظر شرایط ظاهری آموزگار و گشاده‌رویی، با ملاک‌های یاد شده مناسب است. بر این رفتار خود مداومت کنید و فراموش نکنید ممکن است کمی بی‌توجهی به یک ویژگی خوب، آن را در اثر مرور زمان کمرنگ کند و از میان ببرد. بر این اساس، کتاب‌هایی را که انگیزه‌ی معلمی را به شما یادآوری می‌کند، در اولویت مطالعه قرار دهید: مانند کتاب «نغمه‌ی عشق آموزگار» اثر جک کنفیلد و ترجمه‌ی آذر نجفی که در قالب داستان‌هایی، ظرافت‌های معلمی را به تصویر می‌کشد.
نمرات بین ۲۴ تا ۳۰	لازم است در اولین فرصت از کلاس درس خود فیلم بگیرید و در فرصت مناسب آن را تماشا کنید. با تأکید بر ویژگی‌های ظاهری و رفتاری خود، به بررسی بیشتر و شناسایی نقاط ضعف و قوت در اوضاع ظاهری و رفتاری خود دست بزنید. هنگام تماشای فیلم می‌توانید از دیگر همکارانتان دعوت کنید نظرها و پیشنهادهای خود را ارائه دهند.
نمرات بین کمتر از ۲۴	همچنین، مطالعه‌ی برخی کتاب‌ها برایتان سودبخش و مؤثر است. از آن جمله کتاب «همه‌چیز برای معلمان» نوشته‌ی رن کلارک و ترجمه‌ی فرشته مجیب است که راهنمایی ساده و در عین حال مفیدی برای رفتار معلم در کلاس و مدرسه دارا است.
	در شرایطی قرار دارید که لازم است در خصوص ویژگی‌های آموزگار ابتدا کتاب‌های مرتبطی مطالعه کنید و نیز با کمک گرفتن از همکارانتان، از کلاس‌های درسشان بازدید کنید. در این بازدید، بر ویژگی‌های رفتاری و ظاهری آن‌ها تمرکز کنید و تلاش کنید تفاوت‌های بین خودتان و دیگر همکاران را، در صورتی که موفقیت‌هایی در این‌باره دارند، کشف کنید. برای شروع کتاب «آداب تعلیم و تعلم در اسلام» از نوشته‌های ارزشمند سیدمحمدباقر حجتی را در اولویت قرار دهید.